Organization for Educational Research and Planning

Applied Issues in Islamic Education

Print ISSN: 2588-3151 Online ISSN: 2588-4077

Research Institute for Education

Academy of Scientific Studies in Education

Analyzing the Educational Teachings of Surah Yusuf in the Six Fields of Education Emphasizing the View of Ayatollah Javadi Amoli

Fatemeh Alipoor[١]✉ | **Azam Mahmoodi**[٢]

١. **Corresponding Author:** Assistant Professor of Philosophy of Education, Department of Educational Sciences, Farhangian University, P.O. Box ١٤٦٦٥-٨٨٩, Tehran, Iran. **Email:** alipoor@cfu.ac.ir

٢. Assistant Professor of Arabic Language and Literature, Department of Arabic language and Literature, Farhangian University, P.O. Box ١٤٦٦٥-٨٨٩, Tehran, Iran. **Email:** a.mahmoodi@cfu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research

Received: ٢٧ April ٢٠٢٣
Revised: ٠٢ July ٢٠٢٣
Accepted: ٢٦ August ٢٠٢٣
Published: ٠٢ September ٢٠٢٣

Keywords
Educational Teachings,
Surah Yusuf,
Six Areas,
Ayatollah Javadi Amoli.

ABSTRACT

Purpose: To analyze the educational teachings of Surah Yusuf in the six areas of education with emphasis on Ayatollah Javadi Amoli's point of view.

Method: The present research method is qualitative based on library research. Its strategy was inductive qualitative content analysis. The study group was Tasnim's commentary text (٤٠-٤١), which was chosen based on its comprehensiveness and modernity of the commentator. The data analysis method in this research is the inductive analysis method based on the coding system.

Results: The results of the findings led to the identification of ٩١ sub-components and ٢٥ main components, which include: monotheistic politeness, prophecy, belief in Christianity, moral virtues and understanding of moral vices, relationship with family, social ethics, correct management practices, and benevolence and solving society's problems., attention to healthy recreation, mental and physical care, the importance of economic position, economic jihad, justice in the distribution and condemnation of poverty, understanding the beauty of the Creator, mental peace, the beauty of words and character and attention to emotions, epistemology, insight, useful science, Lesson learned, balance in attention to knowledge and trust and belief in God's knowledge.

Conclusion: Compared to previous studies, the findings of this study explained the educational components in six educational areas based on Surah Yusuf and Ayatollah Javadi Amoli's point of view. This article showed that the teachings of the Quran are a comprehensive platform for extracting educational programs in various fieldsz

Cite this article

Alipoor, F., & Mahmoodi, A. (٢٠٢٤). Analyzing the educational teachings of Surah Yusuf in the six fields of education Emphasizing the view of Ayatollah Javadi Amoli. *Applied Issues in Islamic Education*, ٨ (٤), ١٠٩-١٣٢. http://dx.doi.org/١٠,٦١١٨٦/qaiie.٨,٤,٢

© The Author(s). Publisher: Academy of Scientific Studies in Education.
DOI: http://dx.doi.org/١٠,٦١١٨٦/qaiie.٨,٤,٢

Organization for Educational Research and Planning

Applied Issues in Islamic Education

Print ISSN: 2588-3151 Online ISSN: 2588-4077

Research Institute for Education

Academy of Scientific Studies in Education

واکاوی آموزه‌های تربیتی سوره یوسف علیه‌السلام در ساحت‌های شش‌گانه تربیت با تأکید بر دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی

فاطمه علی‌پور[1]✉ | اعظم محمودی[2]

۱. **نویسنده مسئول:** استادیار فلسفه تعلیم و تربیت، گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۸۸۹-۱۴۶۶۵ تهران، ایران. **رایانامه:** alipoor@cfu.ac.ir

۲. استادیار زبان و ادبیات عرب، گروه آموزش زبان و ادبیات عرب، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۸۸۹-۱۴۶۶۵ تهران، ایران. **رایانامه:** a.mahmoodi@cfu.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

نوع مقاله:
پژوهشی

دریافت: ۰۷ اردیبهشت ۱۴۰۲
بازنگری: ۱۱ تیر ۱۴۰۲
پذیرش: ۰۴ شهریور ۱۴۰۲
انتشار: ۱۱ شهریور ۱۴۰۲

کلیدواژه‌ها
آموزه‌های تربیتی،
سوره یوسف علیه‌السلام،
ساحت‌های شش‌گانه،
آیت‌الله جوادی آملی.

چکیده

هدف: واکاوی آموزه‌های تربیتی سوره یوسف علیه‌السلام در ساحت‌های شش‌گانه تربیت با تأکید بر دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی بود.

روش: روش پژوهش حاضر، کیفی مبتنی بر بررسی کتابخانه‌ای است. راهبرد آن، تحلیل محتوای کیفی استقرایی بود. جامعه مطالعه، متن تفسیر تسنیم (۴۱-۴۰) بود که بنابر جامع بودن و معاصر بودن مفسر انتخاب شد. روش تجزیه‌وتحلیل داده‌ها در این پژوهش روش تحلیل استقرایی مبنی بر نظام کدگذاری است.

یافته‌ها: نتایج یافته‌ها به شناسایی ۹۱ مؤلفه فرعی و ۲۵ مؤلفه اصلی منجر شد که عبارتند از: ادب توحیدی، نبوت، معادباوری، فضایل اخلاقی و درک رذایل اخلاقی، ارتباط با خانواده، اخلاق اجتماعی، اعمال مدیریت صحیح، خیرخواهی و حل مشکلات جامعه، توجه به تفریحات سالم، مراقبت روحی و جسمی، اهمیت جایگاه اقتصادی، جهاد اقتصادی، عدالت در توزیع، مذمت فقر، درک زیبایی‌های خالق، آرامش روانی، زیبایی کلام و سیرت، توجه به عواطف، معرفت‌شناسی، بصیرت، علم نافع، عبرت‌آموزی، تعادل در توجه به علم و توکل و اعتقاد به علیم بودن خداوند.

نتیجه‌گیری: یافته‌های این پژوهش در مقایسه با پژوهش‌های قبلی، مؤلفه‌های تربیتی را در شش ساحت تربیتی براساس سوره یوسف علیه‌السلام و دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی تبیین کرد. این نوشتار نشان داد که آموزه‌های قرآن بستر جامعی برای استخراج برنامه تربیتی در ساحت‌های گوناگون است.

استناد

علی‌پور، فاطمه، و محمودی، اعظم (۱۴۰۲). واکاوی آموزه‌های تربیتی سوره یوسف علیه‌السلام در ساحت‌های شش‌گانه تربیت با تأکید بر دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۸ (۴)، ۱۰۹-۱۳۲.
http://dx.doi.org/۱۰,٦۱۱۸٦/qaiie.۸,٤,۲

ناشر: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.

© نویسندگان.

CC BY NC

مقدمه

پیشرفت فناوری، تعامل و تبادل افکار بین افراد جوامع و ارتقای سطح فرهنگ عمومی را به‌همراه داشت که این امر نظام‌های تربیتی را در سراسر جهان با تغییراتی اساسی مواجه ساخت و اهمیت تربیت بیش‌ازپیش مورد توجه قرار گرفت. هرچند این اهمیت همواره در طول تاریخ از چشم صاحبان خرد و اندیشه پوشیده نبود، اما در عصر حاضر، آحاد جامعه به ضرورت و اهمیت آن پی بردند. ملل متمدن امروزی چه اسلامی و چه غربی برای تربیت اهمیت بسیاری قائل هستند و آن را در رأس برنامه‌های خود قرار می‌دهند، زیرا رفاه و عظمت هر جامعه بستگی به تربیت آحاد مردم دارد به عبارت دیگر هر چه سطح تربیت مردم بالاتر باشد سعادت بیش‌تر بر آن جامعه حکم‌فرماست.

مبانی سند تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران، تربیت را «فرآیند تعاملی زمینه‌ساز تکوین و تعالی پیوسته هویت متربیان، به‌صورتی یک‌پارچه و مبتنی بر نظام معیار اسلامی، به‌منظور هدایت ایشان در مسیر آماده شدن جهت تحقق آگاهانه و اختیاری مراتب حیات طیبه در همه ابعاد» می‌داند (مبانی نظری تحول بنیادین در آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۲۲۶). تأمل در این تعریف نشان می‌دهد که حیات طیبه دربردارندهٔ شئون و جنبه‌های مختلف است که در ارتباط و تعامل با هم‌دیگر، مفهوم پویا و یکپارچه را محقق می‌سازند (یوسف‌زاده چوسری، شاه‌مرادی، ۱۳۹۹: ۱۷۴). به‌عبارتی دیگر از آن‌جا که انسان به‌عنوان اشرف مخلوقات، دارای ابعاد وجودی مختلفی است، برای رشد همه جانبه بایستی به تمامی ابعاد وجودی او توجه کرد و در راستای رشد و شکوفایی تمامی استعدادهای او تلاش کرد (طهماسب‌زاده شیخلار، فتاحی، ایمان‌زاده، ۱۴۰۱: ۹۲).

تربیت، مستلزم ایجاد ویژگی‌ها و خصوصیاتی است که در متربی به‌عنوان یک انسان صورت می‌گیرد، بنابراین موضوع تربیت همان انسان است و تربیت‌پذیری یکی از مهم‌ترین ظرفیت‌های انسانی به‌شمار می‌آید. ظرفیت‌های تربیت‌پذیری در انسان سبب شده‌است که برای شکل دادن به هویت انسان، الگوهای مختلف تربیتی در تمدن بشری به ثبت رسیده باشد و آدمی همواره با انبوهی از گزینه‌های تربیتی روبه‌رو باشد که تنها می‌تواند تعداد محدودی از آن‌ها را برگزینند. از طرفی هر الگو بسته به مبانی و اهداف خود، ابعادی از حیات انسانی را پوشش می‌دهند و تنها تعداد معدودی از الگوها به همه ابعاد می‌پردازند. به‌خصوص در در دهه‌های اخیر رویکردهای سکولار تلاش کرده‌اند حضور دین و نمادهای دینی را در برنامه درسی و آموزشی مدارس کاهش دهند (موسوی، ۱۴۰۲: ۱۳۰). از این‌رو ارائه و انتخاب الگوی تربیتی مناسب و همه جانبه‌نگر بسیار مهم است؛ زیرا نقص در الگوی اتخاذ شده سبب نقص در فرآیند تکامل انسانی در ابعاد وجودی او خواهد شد. دین اسلام از جمله الگوهایی است که هیچ بُعدی از ابعاد حیات انسانی را فروگذار نبوده است.

از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی تربیت یکی از موضوعات بسیار بااهمیت به‌شمار می‌آید. ایشان آموزش مهارت‌های ضروری و رشد افراد جهت پذیرش موقعیت‌های اجتماعی و حفاظت از فرهنگ و تأمین نیازهای لازم فرهنگی و نوآورانه را به‌عنوان یکی از وظایف اصلی نهادهای تربیتی دانسته‌اند. از منظر ایشان شکل‌گیری شایسته جامعه و صیانت آن از تزلزل‌ها، مرهون تربیت نفوس آن جامعه است (جوادی آملی،

۱۳۸۹: ۷۳).

تربیت نقش مهمی در شکوفایی گوهر آدمی دارد و مراقبت‌های لازم برای تربیت، شرط لازم برای رساندن آدمی به کمال انسانی است (شکوهی، ۱۴۰۰: ۴۸) اما نه هر نوع تربیتی، بلکه تربیتی که گوهر واقعی و الهی انسان را تحقق بخشد. در این میان آموزه‌های قرآن عنصری حیات‌بخش است که می‌تواند جامع‌ترین برنامه برای زندگی و حیات انسان در دنیا و آخرت را ارائه کند و با توجه به تمام ابعاد زندگی انسان‌ها، زمینه هدایت و تربیت متعالی آدمی و جامعه را محقق سازد. سوره یوسف علیه‌السلام که خداوند از آن به احسن‌القصص یاد کرده، مشتمل بر آموزه‌های تربیتی بسیار و دربردارنده حکمت‌های توحیدی و اخلاقی و عبرت‌های فراوان است: (لَقَدْ كانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ)(یوسف:۱۱۱) که در این پژوهش به اختصار براساس دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی به آن‌ها اشاره می‌شود.

پژوهش‌های گوناگونی در زمینه سوره یوسف علیه‌السلام صورت گرفته که مرتبط با این پژوهش بودند: ماهروزاده (۱۳۸۹) در پژوهش «پیام‌ها و آموزه‌های تربیتی سوره یوسف علیه‌السلام»، مدیریت صحیح، توکل، عفت، جوانمردی، حیاء، خیرخواهی، حق‌شناسی از خداوند، عزت نفس، رازداری، صبر و سعه‌صدر را از جمله پیام‌های سوره معرفی کرد. فردوسی و ارزانی (۱۳۹۸) در تحقیق «آسیب‌شناسی صفات اخلاقی نکوهیده در داستان قرآنی حضرت یوسف علیه‌السلام آسیب‌های اخلاقی را در دو حوزه فردی چون: پیروی از شهوات، حب جاه، مقام و شرک و اجتماعی مانند: حسد، مکر و حیله، نفاق و دورویی بررسی کردند. صدری‌فر (۱۳۹۹) در پژوهش خود با عنوان «تحلیل راهبرد صبر در زندگی یوسف علیه‌السلام» نشان داد که حضرت با صبر بر مصیبت، طاعت و معصیت از آزمون الهی سربلند بیرون آمد. صفری با همکاران (۱۳۹۹) در پژوهش «تحلیل شیوه‌های تربیت عقلانی حضرت یوسف علیه‌السلام از منظر قرآن» نشان داد که حضرت در تربیت از شیوه‌های توجه به محوریت خداوند در هستی، تقویت معادباوری، معرفت‌افزایی بهره‌گرفته است. میرجلیلی و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیق «عواطف مثبت، آثار و راهکارهای تقویت آن در سوره یوسف علیه‌السلام، عواطف مثبت، را در سه بخش عواطف فردی؛ خانوادگی؛ و اجتماعی دسته‌بندی کردند. عزیزی و شجاعی (۱۴۰۱) در پژوهش «الگوی مفهومی مثبت اندیشی در سوره یوسف علیه‌السلام» نشان داد که: امکان دست‌یابی به موفقیت با وجود موانع و سختی‌ها، تغییر مثبت با وجود موانع و سختی‌ها، توسل به خداوند در لحظه‌های سخت، گذشت، امیدواری، توکل برخدا، استفاده بهینه از چالش‌ها و شکیبایی در برابر ناملایمات، در حوزه معنایی مثبت‌اندیشی قرار می‌گیرد. فرهادیان (۱۴۰۱) در تحقیق «واکاوی روش‌های تربیتی بر مبنای سوره یوسف علیه‌السلام» نشان داد که روش‌های تغافل، همانندسازی، محبت و تکریم، موعظه و تذکر، نقش به سزایی در زمینه تربیت دارد.

بررسی‌های انجام‌شده در پژوهش‌ها، بیان‌گر آن است که این پژوهش‌ها به یک یا چند آموزه تربیتی مجزا مانند: مثبت‌اندیشی، صبر، روش تربیتی، تربیت عقلانی، آسیب‌های اخلاقی، آموزه‌های تربیتی و عواطف مثبت، در سوره یوسف علیه‌السلام پرداختند. و هیچ‌کدام به‌صورت منسجم به ساحت‌های شش‌گانه تربیت و ابعاد آن توجه نداشتند. حال آن‌که در پژوهش حاضر با واکاوی آموزه‌های تربیتی سوره یوسف علیه‌السلام در ساحت‌های شش‌گانه تربیت براساس دیدگاه علامه جوادی آملی، نگاهی جدید به آموزه‌های تربیتی در این سوره ارائه شده‌است.

جامعیتی که سوره یوسف علیه‌السلام در همه ابعاد تربیتی دارد، موجب شد در این پژوهش آموزه‌های تربیتی در ساحت‌های شش‌گانه، مورد واکاوی قرار گیرد. بنابراین سؤال اصلی این است که: آموزه‌های تربیتی سوره یوسف علیه‌السلام در شش ساحت تربیتی با تأکید بر دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی چیست؟

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر، کیفی مبتنی بر بررسی کتابخانه‌ای است. راهبرد آن، تحلیل محتوای کیفی استقرایی است. تحلیل محتوای کیفی به فراسویی از کلمات یا محتوای عینی متون می‌رود و تم‌ها یا الگوهایی را که آشکار یا پنهان هستند، به صورت محتوای آشکار می‌آزماید (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰: ۲۱).

جامعه مطالعه، متن تفسیر تسنیم (۴۱-۴۰) بود که بنابر جامع بودن و معاصر بودن مفسر انتخاب شد. تمام ۱۱۱ آیه سوره یوسف به روش استقراء بررسی و فیش‌برداری شد. هر آیه به‌همراه ترجمه و تفسیر آن در کتاب تسنیم جهت استخراج آموزه‌های تربیتی واکاوی و در نهایت ۱۳۸ جمله کلیدی استخراج شد.

روش تجزیه‌وتحلیل داده‌ها در این پژوهش روش تحلیل استقرایی مبنی بر نظام کدگذاری است. در روش استقرایی پژوهش‌گر با مقایسه مستمر داده‌ها به ساخت مفاهیم اقدام می‌کند. پس از جمع‌آوری داده‌ها، به ساخت مفاهیم اقدام شده و هم‌زمان، کدهای باز مرتبط با موضوع استخراج شد. در مرحله بعد با کنار هم قرار دادن کدهای باز به‌دست‌آمده از شواهد متنی و مقایسه داده‌ها، مفاهیم اولیه شکل گرفتند. سپس با استفاده از کدگذاری محوری، مقوله‌های مرکزی مشخص شد. در مرحله نهایی با استفاده از شیوه کدگذاری انتخابی، مقوله‌های اصلی استخراج و مفهوم پردازی شد.

برای سنجش روایی پژوهش حاضر از روش والتز و باسل با محاسبهٔ شاخص CVI استفاده شد و از نظرات ۲۰ نفر از خبرگان (اساتید هیئت علمی حداقل با مرتبه دانشیاری و آگاه در حوزه فلسفه تعلیم و تربیت و علوم قرآنی) استفاده شد. برای مضمون کل عدد ۰/۸۶ تعیین شد که نشان‌دهندهٔ روایی بالا و قابل قبول است. برای پایایی، نظرات و رهنمودهای گروهی از خبرگان نیز در خصوص مضامین لحاظ شده و قبل از کدگذاری تعدیل نهایی به‌عمل آمده است، به این صورت‌که مضامین در مرحلهٔ اول توسط خود پژوهش‌گر از تفاسیر استخراج شد و در مرحلهٔ دوم با مراجعه به خبرگان، مضامین با نظارت آنان مجدداً شناسایی و استخراج شد. با مقایسهٔ این دو مرحله و بر مبنای میزان توافق دو مرحلهٔ کدگذاری، ضریب پایایی با استفاده از روش هولستی مطابق فرمول ذیل محاسبه شد:

$$Pao=۲m/(n_۱+ n_۲): ۲(۸۹)/(۹۴+۹۱)= ۰,۹۶۲$$

که در آن pao به معنی درصد توافق مشاهده‌شده (ضریب پایایی)، m تعداد توافق در دو مرحله کدگذاری و $n_۱$ تعداد واحدهای کدگذاری شده در مرحله اول، n۲ تعداد واحدهای کدگذاری شده در مرحله دوم است. این رقم میان صفر تا یک متغیر است؛ از این‌رو پاسخ نتیجه محاسبه نشان می‌دهد که نتایج پژوهش از قابلیت اعتماد بالایی برخوردار است.

یافته‌های پژوهش

این پژوهش، با هدف واکاوی مؤلفه‌های تربیتی سوره یوسف ﷺ در ساحت‌های شش‌گانه تربیت به بررسی گزاره‌ها، در محتوای متون دینی پرداخته است. با بررسی آیات، ۱۳۸ عبارت مهم شناسایی شد که به هرکدام از عبارت‌ها کدهای مجزایی اختصاص داده شد. سپس از عبارت‌های مهم با دسته‌بندی، ۹۱ مؤلفه فرعی منتج شد که از کنار هم قرار گرفتن آن‌ها، ۲۵ مؤلفه اصلی استخراج شد که در جدول‌های ۱ تا ۶ آمده است. در ادامه به تشریح مؤلفه‌های اصلی پرداخته شده است.

جدول ۱: مؤلفه‌های تربیتی سوره یوسف ﷺ در ساحت اعتقادی، عبادی و اخلاقی

شواهد (آیه و شماره آیه)	کدهای فرعی	کدهای اصلی
وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ۳۸ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ٤٠	پرستش خداوند	توحیدمحوری
مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ۳۸ ... وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۱۰۸ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ۱۰٦	نفی شرک	
إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ۳۷	تبری و تولی	
إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ۵۳ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا ۸۳ وَلَا تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ ۸۷ إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ ۱۰۰ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا ۱۱۰	امیدواری به لطف و رحمت الهی	
وَ هُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ٠٦٤/ ۹۲	اعتقاد به مهربانی خداوند	
وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ ۲۱ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ٤١ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ ٥٦ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ٦٧ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ ٧٦	تسلیم دربرابر قضا و قدر الهی	
وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ۱۸ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي ۳۳ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي ۲۳/ ۷۹	استعانت از خداوند در لحظه‌های سخت	
إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ٦ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ۱۹ ذَلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي ۳۷ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ۵۰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ۷۷ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ۸۳ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۹٦ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ۱۰۰	باور به عالمانه وحکیمانه بودن افعال الهی	
وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ۵۲ وَ هُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ۸۰	عدل الهی	
وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ۲۲ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ٥٦ وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ٥٧ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ۹۰	امید به پاداش الهی	
قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ ٨٦	عدم شکایت به غیر خدا	
فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا...٦٤ قَالَ اللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ يعقوب ٦٦ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ٦٧	توکل بر خدا	
أَحْسَنَ مَثْوَايَ ۲۳ وَقَالَ... وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي ۱۰۰ رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۱۰۱	توجه به نعمت‌های الهی	
قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي ۹۸ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ۱۰۱	دعا و توسل	

شواهد (آیه و شماره آیه)	کدهای فرعی	کدهای اصلی
وَتَكونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ۹ وَاسْتَغْفِرِی لِذَنْبِک ۲۹ قَالُوا يا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كنَّا خَاطِئِينَ ۹۷ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۹۸	توبه و غفران الهی	
وَيتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيک وَعَلَى آلِ يعْقُوبَ كمَا أَتَمَّهَا عَلَى أَبَوَيک مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ ٦	درک نعمت نبوت	نبوت
اذْهَبُوا بِقَمِيصِی هَذَا فَأَلْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِی يأْتِ بَصِيرًا ۹۳	شفاعت و توسل به پیامبر	
قَالُوا يا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كنَّا خَاطِئِينَ ۹۷	توسل به معصوم برای آمرزش گناهان	
وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا ۱۰۹	اعتقاد به روز رستاخیز	معادباوری
إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ۲٤	اخلاص	فضایل اخلاقی
.... إِنَّهُ مَنْ يتَّقِ وَيصْبِرْ...۹۰	تقوای نفس	
فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۸۳/۱۸ يصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ۹۰	صبر	
فَاسْتَعْصَمَ ۳۲ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ ۲۳	عفت حیا	
إِنَّ الشَّيطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ ٥	شناخت شیطان	درک خطر رذائل اخلاقی
إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ ۵۳	خطر نفس اماره	
قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكمْ أَنْفُسُكمْ أَمْرًا ۱۸/ ۸۳	تسویل نفس	
فَيكِيدُوا لَک كيدًا ٥	مکر و فریب	
إِذْ قَالُوا لَيوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَى أَبِينَا مِنَّا ۹/۸ يخْلُ لَكمْ وَجْهُ أَبِيكمْ ۹	حسادت	
وَ نَحْنُ عُصْبَةٌ ۸ /۱٤ وَ مَا أُبَرِّئُ نَفْسِی ۵۳	خودخواهی و عجب و غرور	

مطابق جدول ۱، از تحلیل آیات، ۵ مؤلفه اصلی از جمله: ادب توحیدی، نبوت، معادباوری، فضایل اخلاقی و درک رذایل اخلاقی استخراج شد که دارای ۳۰ مؤلفه فرعی می‌باشد.

ادب توحیدی: آیت‌الله جوادی آملی معتقدند فقط با ایمان و اعتقاد به توحید و عدل و مرگ و روز قیامت می‌توان مشکلات جامعه بشری را در تمام ابعاد حل کرد و به مدینه فاضله تحقق بخشید. تا زمانی که اعتقاد توحیدی در جان انسان رسوخ نکند و برهان رب را نبیند و خدا را حاضر و ناظر کارهایش نداند و به مقام (كفَى بِنَا حَاسِبِينَ) (انبیاء: ۴۷) بار نیابد، گره این مشکلات باز نمی‌شود (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۰: ۳۶۵).

یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های ادب توحیدی، توکل بر خدا است که در سراسر سوره یوسف علیه‌السلام به‌چشم می‌خورد. علت بهترین نگهبان بودن خدا از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی این است که چه بسا به دیگران در امری اعتماد شود و در امانتی امین پنداشته شوند ولی رحمی به صاحب پندار نکنند و امانتش را تباه سازند اما خدای سبحان رحمتش را از کسی که امرش را به او وانهاده و بر وی توکل کرده دریغ نمی‌دارد (جوادی آملی، ۱۴۰۱، ج ۴۱: ۱۴۹).

بنابراین در تربیت، توحیدمحوری و بیان صفات ذاتی و ثبوتی خداوند باید در اولویت قرار گیرد تا متربیان با پناه بردن به قلعه توحید از هر آسیبی در امان باشند «لااله‌الاالله حصنی فمن دخل حصنی امن من عذابی»(صدوق، ۱۳۹۰: ۲۳۵). چنین افرادی امیدوار به لطف و رحمت خداوند هستند و در برابر قضا و قدر الهی تسلیم می‌شوند و می‌دانند که علم و امر خدا بر هر چیز و هر کس غالب است. به‌همین جهت

در تمام سختی‌ها و در هنگام خطر گناه به او پناه برده و از خداوند استعانت می‌جویند و شکایت به غیر خدا نمی‌برند و اگر زمانی براساس وسوسه‌های شیطان خطایی از آنان سر بزند با اعتقادی که به غفران الهی دارند در پی جبران و توبه هستند.

نبوت: از دیدگاه استاد تنها انبیای الهی علیهم‌السلام بیدارند و با کتاب خدا و ندای توحید مردم را از خواب شهوت و خواهش‌های نفسانی بیدار می‌کنند (جوادی آملی، ۱۳۹۴: ۶۷). بنابراین مقام نبوّت و حکومت، سرآمد نعمت‌هاست و انبیاء، شاگردان بلاواسطه و برگزیدگان خداوند هستند به‌همین جهت برای درک معارف الهی، استجابت دعا و آمرزش گناهان، توسّل به اولیای خداوند جایز و لازم است.

معادباوری: آیت‌الله جوادی آملی معتقدند که منشأ همه گناهان فراموشی آخرت و سبب پرهیزگاری و دوری از گناهان یاد معاد است (جوادی آملی، ۱۳۹۴: ۲۶). وقتی روح و روان انسان بر اساس یاد قیامت پرورش یابد و (ذِکرَی الدّارِ)(ص: ۴۶) در نظرش باشد چنین باوری ضمانت اجرایی می‌شود که همه عقاید، اخلاق و رفتار خود را بر اساس این ویژگی پایه‌ریزی کند. اگر انسان یاد قیامت را فراموش کند، دلیلی ندارد که مقید به ضابطه و قانون باشد و به هر جنایتی دست می‌زند (جوادی آملی، ۱۳۹۴: ۷۶). اعتقاد به معاد سبب می‌شود انسان زندگی دنیایی را پوچ نداند و با اعمال سنجیده و دوری از افعال عبث و ضدارزش‌ها، زندگی خود را از بیهودگی رهانیده و خود را برای زندگی اخروی مهیا سازد (پایی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۸). انسان پرورش‌یافته در نظام تربیتی اسلام، فردی است که نه‌تنها به روز رستاخیز ایمان دارد بلکه سرای آخرت برای آنان از حیات دنیا بسیار نیکوتر است (یوسف: ۱۰۹) و اجر عالم آخرت برای اهل ایمان و مردم پرهیزکار بسیار بهتر از اجر و مقام دنیوی است (یوسف: ۵۷).

فضایل اخلاقی: شامل مؤلفه‌های تقوای نفس، اخلاص، صبر و عفت است که در ادامه مورد بحث قرار می‌گیرد:

آیت‌الله جوادی آملی معتقدند آنان که از سرمایه الهی تقوای نفس بهره نبردند و به دام غریزه شهوت و غضب افتادند، حیوان‌هایی انسان‌نما بلکه پست‌ترند، و آنان که فجور نفس را شناختند و از آن دوری گزیدند و قوای شهوت و غضب را تعدیل کردند نه تعطیل، و غریزه شهوت را با ازدواج به کنترل درآورده و غریزه غضب را در مسیر حق به‌کار گرفتند و اهل جهاد بودند نه موجودی گوشه‌گیر و صلح‌خواه مطلق، فرشتگانی به‌صورت انسان‌اند (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۰: ۳۳).

اخلاص واقعی، پاک ساختن دل از همه تعلقات غیر الهی است. بنده مخلص همه اعمال، عقاید، اخلاق و رفتارش تنها برای خداست و عبد به درجه‌ای می‌رسد که خدا او را برای خود خالص می‌گرداند و از هر بدی و فحشایی حفظ می‌کند و آنان نیز هیچ گناهی را قصد نمی‌کنند هم‌چنان که حضرت یوسف علیه‌السلام بر اثر اخلاص و رویت برهان رب، از هر بدی و فحشا عصمت داشت و بدی نه به سراغ او می‌آید نه به قلبش خطور می‌کند (یوسف: ۲۴).

صبر به‌معنای بازداشتن نفس از شکایت بردن به غیر خدا و خویشتن‌داری از جزع و بی‌تابی است (انصاری،۱۴۰۰: ۱۹۵). انسان صبور در قلعه توحید آرام می‌نشیند تا به‌جا تصمیم بگیرد و اقدام کند. در داستان حضرت یوسف علیه‌السلام نمایش‌های بسیاری از صبر به چشم می‌خورد: صبر حضرت یعقوب علیه‌السلام در

برابر فرزندان (یوسف: ۱۸)، صبر حضرت یوسف علیه‌السلام در موقعیت‌های گوناگون در مواجهه با حوادث: صبر بر حسادت و اذیت برادران و افکندن وی به چاه، صبر بر فراق از عزیزان به خصوص پدر و برادرش بنیامین، صبر در فروخته شدن به‌عنوان برده، صبر بر زندان (قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَی مِمَّا یدْعُونَنِی إِلَیهِ)(یوسف: ۳۳)، صبر بر تقاضای نامشروع همسر عزیز مصر و پناه بردن به خدا (قَالَ مَعَاذَ اللّهِ إِنّهُ رَبِّی)(یوسف: ۲۳)، صبر در طاعت، که حضرت آن‌قدر به عبادت و طاعت خداوند می‌پرداخت که به مقام مخلصین رسید (یوسف: ۲۴). آیت‌الله جوادی آملی صبر در برابر مصائب را باعث ارتقاء مؤمنان به مقام صدیقین برمی‌شمرند (جوادی آملی، ۱۳۹۸: ۲۵۴). لذا در جوامع متلاطم امروزی و در مبحث آموزش مهارت‌های زندگی از قبیل کنترل خشم، کنترل عواطف و احساسات و نیز بالا بردن آستانه تحمل، از مؤلفه صبر در داستان حضرت یوسف علیه‌السلام می‌توان استفاده کرد.

از دیدگاه آیت‌الله جوادی انسان عفیف هرگز در مدار خلاف حرکت نمی‌کند و هم‌مرتبه با فرشتگان است. هم‌چنین مقام عفیف از مقام مجاهد شهید در راه خدا بسی برتر است زیرا در جهاد اکبر پیروز شده است (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۰: ۳۳). در نتیجه سوره یوسف با ارائه چهره عفیف از حضرت به جامعه بشری، فرشته شدن را می‌آموزد. استفاده از نکات تربیتی این سوره در زمینه ترویج عفاف و حجاب و نیز امر به معروف و نهی از منکر بسیار راه‌گشا خواهد بود.

رذایل اخلاقی: از نظر استاد جوادی آملی بخش‌های آغازین علم اخلاق را آشنایی با رذایل اخلاقی و راه‌های زدودن آن‌ها تشکیل می‌دهد؛ انسان، نخست باید رذایل اخلاقی و نفسانی را شناسایی و آن‌ها را «دفعاً» یا «رفعاً» طرد کند؛ به این معنا که، اگر ندارد، بکوشد به آن‌ها مبتلا نشود و اگر به آن‌ها آلوده‌است، تلاش کند آن‌ها را برطرف کند. آشنایی با رذایل اخلاقی برای طبیب روح، درست مانند آشنایی با سموم برای طبیب جسم لازم و سودمند است؛ تا خود به آن‌ها مبتلا نشود و به دیگران نیز هشدار دهد تا به آن دچار نشوند و اگر دچار شدند، راه درمان را به آنان نشان دهد و آنان را درمان کند (جوادی آملی، ۱۴۰۰: ۲۱). رذایل اخلاقی در سوره یوسف علیه‌السلام شامل مؤلفه‌های شیطان‌شناسی، نفس اماره، تسویل نفس، مکر و فریب، حسادت، خودخواهی و عجب و غرور می‌شود که در ادامه تشریح می‌شود:

شیطان دشمن انسان است، حتّی اگر پیامبر زاده باشد «إِنَّ الشَّیطانَ لِلْإِنْسانِ عَدُوٌّ مُبِینٌ»(یوسف: ۵). شیطان با استفاده از زمینه‌های درونی بر ما سلطه می‌یابد. حسادت برادران یوسف علیه‌السلام، زمینه را برای بروز دشمنی شیطان نسبت به انسان فراهم ساخت. بنابراین از کودکی، باید شیطان را به کودکان معرّفی و نقش او را بیان کرد.

نفس امّاره، انسان را به‌سوی زشتی‌ها سوق می‌دهد و اگر با عقل و ایمان مهار نشود، انسان یک‌باره سقوط می‌کند. در پی کارکرد نفس مسوله، انسان با علم به بد بودن فلان کار، از روی عمد آن را انجام می‌دهد، چون عقل او در جهاد درونی شکست خورده و به اسارت نفس در می‌آید و علم نیز به اسارت جهل تن داده و این دو قدرت مقاومت نداشته، شهوت و غضب میدان‌دار نفس اماره می‌شوند و به فرمان او عمل می‌کنند. تسویل نفس، به معنای آراستن کار زشت به چهره‌ای زیبا در نگاه انسان است. نفس مسوله از قوا و شئون درونی انسان است و فعالیتش پیش از نفس أماره است. بنابراین در تربیت باید تقوای نفس

مورد توجه قرار گیرد تا هنگام تسویل نفس، فوراً هوشیار شود و شیطان را که هم‌چون راهزنی در اطراف دلش طواف می‌کند با یاد خدا از حریم دل دور کند.

حسد از بدترین و خطرناک‌ترین بیماری‌های روحی است که اگر در ابتدای امر درمان نشود، در ادامه غیرقابل درمان یا بسیار دشوار است. حسد ایمان را می‌خورد (کلینی، ۱۴۰۰: ج ۲: ۳۰۶)، از تابش نور عقل جلوگیری می‌کند و با تحریک نیروی خیال، نظام ارزشی نادرست و اندیشه باطل می‌سازد که انگیزه‌های نادرست را همراه دارد و نتیجه آن دست زدن به کارهای خطرناکی از جمله کشتن برادر است. دقیقاً فتنه برادران یوسف ﷺ نیز از حسادت آغاز شد. به‌همین جهت براساس تعالیم اسلامی باید از شر حسد و حاسد به خدا پناه برد، زیرا فرجام حسد، ارتکاب گناه است. هم‌چنین در تربیت متربیان و فرزندان باید مراقب بود تا زمینه حسادت را از بین برد.

جدول ۲: مؤلفه‌های تربیتی سوره یوسف ﷺ در ساحت اجتماعی-سیاسی

شواهد (آیه و شماره آیه)	کدهای فرعی	کدهای اصلی
إِذْ قَالَ يوسُفُ لِأَبِيهِ يا أَبَتِ إِنِّی رَأَيتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيتُهُمْ لِی سَاجِدِينَ ٤	اعتماد و مشورت با والدین احترام به پدر توجه به صحبت فرزند	ارتباط با خانواده
قَالَ يا بُنَی... ٥	خطاب فرزندان با مهربانی	
أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يرْتَعْ وَيلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ١٢ قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ٦١ وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ ٦٨ فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَی أَبِيهِمْ قَالُوا يا أَبَانَا ٦٣	اطاعت از پدر	
وَنَمِيرُ أَهْلَنَا ٦٥	تهیه قوت خانواده	
وَنَحْفَظُ أَخَانَا ٦٥	مراقبت از برادر کوچک‌تر	
فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَی يوسُفَ آوَی إِلَيهِ ٩٩ وَرَفَعَ أَبَوَيهِ عَلَی الْعَرْشِ ١٠٠	تواضع و فروتنی	
عَسَی أَنْ ينْفَعَنَا ٢١	امید به آینده	اعمال مدیریت صحیح
لِک عَامٌ فِيهِ يغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يعْصِرُونَ ٤٩	آینده‌نگری	
يا أَيهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِی فِی رُؤْيای إِنْ كنْتُمْ لِلرُّؤْيا تَعْبُرُونَ ٤٣ فَلَمَّا اسْتَيأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيا ٨٠	مشورت	
فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ ١٩	تقسیم کار	
وَكَذَلِک يجْتَبِيک رَبُّک وَيعَلِّمُک مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ٦ فَأَرْسِلُونِ ٤٥ وَقَالَ الْمَلِک ائْتُونِی بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ ٥٠ وَقَالَ الْمَلِک ائْتُونِی بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِی فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّک الْيوْمَ لَدَينَا مَكِينٌ أَمِينٌ ٥٤	شایسته‌گزینی و شایسته‌سالاری	
قَالَ هَلْ آمَنُكمْ عَلَيهِ إِلَّا كمَا أَمِنْتُكمْ عَلَی أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ ٦٤	عدم اعتماد به خائن	
قال ادْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ ٩٩	توجه به لزوم امنیت شهر	
لَا تَقْصُصْ رُؤْياک عَلَی إِخْوَتِک ٥ فَأَسَرَّهَا يوسُفُ فِی نَفْسِهِ ٧٧	رازداری و احتیاط	اخلاق اجتماعی
قَالَ هِی رَاوَدَتْنِی عَنْ نَفْسِی ٢٦ يوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا ٢٩ يا صَاحِبَی السِّجْنِ ٤١ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِی قَطَّعْنَ أَيدِيهُنَّ ٥٠	حفظ کرامت و آبرو	
ذَلِک لِيعْلَمَ أَنِّی لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيبِ ٥٢	دوری از خیانت	
وَتَوَلَّی عَنْهُمْ... فَهُوَ كظِيمٌ ٨٤	کظم غیظ	

شواهد (آیه و شماره آیه)	کدهای فرعی	کدهای اصلی
قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيكُمُ الْيَوْمَ يغْفِرُ اللَّهُ لَكمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ۹۲	عفو و گذشت	
وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا ۲۶	وجوب شهادت برای بی‌گناه	
إِنَّهُ لَا يفْلِحُ الظَّالِمُونَ ۲۳ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا إِذًا لَظَالِمُونَ ۷۹	دوری از ظلم و ستم	
قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يوسُفَ ۱۰	نهی از منکر	خیرخواهی و حل مشکلات جامعه
يا صَاحِبَى السِّجْنِ أَأَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۳۹	دعوت به یکتاپرستی امر به معروف	
قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِى سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ۴۷	مدیریت جامعه در شرایط بحرانی	
قَالَ اجْعَلْنِى عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّى حَفِيظٌ عَلِيمٌ ۵۵	پذیرش مسئولیت	

مطابق جدول ۲، از تحلیل آیات، ۴ مؤلفه اصلی از جمله: مؤلفه ارتباط با خانواده، اخلاق اجتماعی، اعمال مدیریت صحیح و خیرخواهی و حل مشکلات جامعه استخراج شد که دارای ۲۷ مؤلفه فرعی است.

ارتباط با خانواده: آیت‌الله جوادی آملی معتقدند خانواده نخستین کانون رشد و آرامش بشری است که مراقبت از آن مسئولیتی سنگین به‌شمار آمده و موجب نجات از رنج و عذاب دنیوی و اخروی می‌شود (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۲۳۳). همچنین تأکید دارند دو رکن اصلی قوام خانواده مودت، رحمت و رسیدگی به نیازهای عاطفی و طبیعی خانواده است (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۶۸). با توجه به آیات سوره یوسف علیه‌السلام، توجه به نهاد خانواده بسیار مورد تأکید است. کاربرد آیه ۴ در تربیت، توجه به رفتار والدین برای جلب اعتماد فرزندان برای مشورت است؛ یعنی والدین باید طوری رفتار کنند که فرزندان به آن‌ها اعتماد و در مسائل زندگی با آنان مشورت کنند و بدانند والدین بهترین مرجع برای حلّ مشکلات فرزندان هستند. نکته مهم دیگر این است که والدین و فرزندان در خطاب به یکدیگر، از واژه‌هایی که نشانهٔ صمیمیت، رحمت و شفقت و احترام است، استفاده کنند. مؤلفه مهم دیگر اطاعت و اذن پدر است که در آیه‌های ۱۲، ۶۱، ۶۳ و ۶۸ نمایان است. برادران یوسف علیه‌السلام برای بردن حضرت به تفریح و بازی (یوسف: ۱۲) و برای بردن بنیامین به مصر رضایت پدر را جلب کردند (یوسف: ۶۱- ۶۳) و در ورود به مصر همان‌طورکه حضرت یعقوب علیه‌السلام دستور داد وارد شهر شدند (یوسف: ۶۸). از مهم‌ترین نکته تربیتی این مؤلفه، تواضع و فروتنی در برابر والدین است؛ هرچند از بالاترین مقام و منصب برخوردار باشیم. هم‌چنان که حضرت یوسف علیه‌السلام در برخورد با پدر و مادر به استقبال آن‌ها رفت و آن‌ها را مورد احترام قرار داد (۹۹- ۱۰۰).

اخلاق اجتماعی: علامه جوادی آملی معتقدند رعایت حقوق افراد، دارا بودن محاسن اخلاق، دقت در منش‌ها و آداب، توجه به انسجام و اتحاد و اهتمام به کمال و سعادت در حیات اجتناب از اختلاف و نفاق، از جمله مسائلی‌اند که اسلام برای زندگی از مسلمانان خواسته و بر آن تأکید می‌کند (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۲۳۸). با توجه به آیات جدول ۲، رازداری اولین مؤلفه اخلاق اجتماعی است که هم در مورد رازهای شخصی هم راز دیگران صادق است. از کودکی و در خانواده رازداری باید به کودکان آموزش داده‌شود؛ چون برخی اسرار به قدری مهم هستند که افشای آن زندگی فرد یا افرادی را به مخاطره می‌اندازد. حضرت یعقوب علیه‌السلام نیز یوسف علیه‌السلام را از بیان خواب نزد برادران و دیگران برحذر داشت (یوسف: ۵). یکی دیگر از مؤلفه‌ها، اهتمام به کرامت انسانی است که با ایجاد حالتی در درون فرد باعث می‌شود به وظایفش عمل کند و با درک توانمندی و ارزشمندی خود (یوسف: ۵۰)، ارزش هم‌نوعان را درک کند

(گودرزی، دیالمه و احمدی زمانی، ۱۳۹۸: ۷۹)، افراد را با احترام خطاب کند (یوسف: ۴۱) و اسرار و خطای دیگران را افشا نکند (یوسف ۲۶- ۲۹). عفو و گذشت مؤلفه مهم دیگری است که در سراسر سوره به‌چشم می‌خورد: گذشت حضرت یعقوب علیه‌السلام از فرزندان، عفو حضرت یوسف علیه‌السلام نسبت به زلیخا، عزیز مصر و برادران (یوسف: ۹۲).

اعمال مدیریت صحیح: مدیریت صحیح و امنیت اصل مهمی برای همه پیامبران الهی بوده‌است. حضرت یوسف علیه‌السلام نیز به امنیت و مدیریت مصر توجه خاص داشت و در سال‌های قحطی و گرانی امنیت آن را به عنایت الهی حفظ کرد. علامه جوادی معتقدند بیش‌تر انسان‌ها در زمان قحطی و گرانی به فساد روی می‌آورند و جامعه را به ناامنی می‌کشانند و حدود دین را پاس نمی‌دارند؛ اما حضرت علیه‌السلام به لطف الهی در این سال‌ها امنیت کشور را به خوبی حفظ کرده‌بود (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۱) و این اتفاق نمی‌افتد مگر با آینده‌نگری (یوسف: ۴۹)، مشورت با اهل دانش و مورد اطمینان (یوسف: ۴۳- ۸۰)، تقسیم کار بین تمامی اعضای جامعه چنان‌که در سال‌های قحطی در مصر انجام شد و گزینش و انتخاب انسان‌های شایسته و متخصص و متعهد جهت انجام شایسته امور محوله.

خیرخواهی و حل مشکلات جامعه: از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی، پیامبران الهی علیهم‌السلام پس از خودسازی و تهذیب نفس، رسالت اصلی خویش را هدایت و ارشاد جامعه دانسته و سرمایه وجودشان را در بیداری جامعه هزینه می‌کردند (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۲۲۴). یکی از اهداف حضرت یوسف علیه‌السلام، حل دشواری‌های اجتماعی و اقتصادی برخاسته از فقر، فساد، تبعیض و حوادث دیگر به‌ویژه در زمان قحطی مستمر بود. از این رو وقتی از زندان آزاد شد و خواب پادشاه مصر را تعبیر کرد، از او خواست که وی را وزیر خزانه‌داری مصر قرار دهد، تا اوضاع نابه‌سامان اجتماعی و اقتصادی جامعه را سامان بخشد (یوسف: ۵۵). این درخواست زمینه‌سازی برای امر به معروف و نهی از منکر، استیفای حقوق مردم و حفظ اموال آنان بود. یوسف علیه‌السلام با این‌که به ظاهر در زندان بود، به هدایت جامعه پرداخت و در مقام تعبیر رؤیا، کار پیشوایی را انجام داد و پادشاه مصر را که مسئول ارزاق عمومی جامعه بود، برای دفع خطر پیشِ رو راهنمایی کرد (یوسف: ۴۷). بنابراین طبق دستورات اسلام کسی‌که می‌تواند مشکلات جامعه را حل کند باید پیش‌قدم شود؛ و اگر بتواند مانع از فقر و مصیبت و مشکلات توده مردم شود بهشت بر او واجب است (کلینی، ۱۴۰۰: ج ۵: ۵۵). از این‌رو داستان حضرت یوسف علیه‌السلام نمونه بارزی است که در امر گسترش انفاق و روحیه جهادی در جامعه می‌توان از آن استفاده کرد.

پس هر مؤمن پارسایی که پیرو سنت و سیره اولیای الهی است، باید به وظیفه دینی و شرعی‌اش در هدایت و دعوت مردم به خدا عمل کند و نسبت به انجام انواع گناهان در جامعه بی‌تفاوت و خنثی نباشد. انسانی که در تمامی رفتارهای سیاسی و اجتماعی‌اش، ایمان به خدا موج می‌زند (داودی و فاضلی، ۱۳۹۴)، وظایف سیاسی و دینی خود را می‌شناسند و مهارت تدبیر جامعه را براساس آموزه‌های دین اسلام به‌دست آورده و اجرا می‌کنند (مسعودیان و بهشتی، ۱۳۹۱) و نسبت به هدایت و اصلاح خود و دیگران احساس مسئولیت می‌کند.

جدول ۳: مؤلفه‌های تربیتی سوره یوسف علیه‌السلام در ساحت تربیت زیستی-بدنی

شواهد (آیه و شماره آیه)	کدهای فرعی	کدهای اصلی
أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ ۱۲	تفریح و بازی ورزش	توجه به تفریحات سالم
إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ ۱۷	مسابقه بازی	
وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۲۲	توجه به رشد و کمال	مراقبت روحی و جسمی

مطابق جدول ۳، از تحلیل آیات، ۲ مؤلفه اصلی از جمله توجه به تفریحات سالم و مراقبت روحی و جسمی استخراج شد که دارای ۳ مؤلفه فرعی است.

توجه به تفریحات سالم: علامه جوادی آملی معتقدند تفریحات سالم و ورزش از عوامل تعیین‌کننده سلامتی آدمی هستند. یکی از آثار بهره‌مندی از تفریحات سالم و حلال، تقویت و یاری انسان در انجام دیگر امور دینی و زندگی است (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۲۰۱). انسان، نیازمند تفریح و ورزش است چنان که در آیه ۱۲ سوره یوسف علیه‌السلام (أَرْسِلْهُ مَعَنا غَداً يَرْتَعْ وَ يَلْعَبْ) مشاهده می‌شود؛ قوی‌ترین منطقی که توانست حضرت یعقوب علیه‌السلام را تسلیم خواسته فرزندان کند، نیاز حضرت یوسف علیه‌السلام به تفریح بود (قرائتی،۱۳۹۷: ج ۶: ۴۱). با استفاده از این مؤلفه تربیتی می‌توان به اهمیت برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت فراگیران و نیز طراحی بازی‌ها و سرگرمی‌های هدفمند پی‌برد تا دیگران از این فرصت سوء استفاده نکنند.

مراقبت روحی و جسمی: از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی انسان که آفریده خداوند و خلیفه و امانت‌دار اوست، برای زندگی و حیاتی آفریده شده‌است که در پیوندهای گوناگون خدامحور است و در این زندگی و بندگی، به بدن سالم نیاز دارد و بهره‌مندی همه جانبه او از از سلامتی، اساس فعالیت‌های او در زندگی مادی و معنوی است (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۹۳). از طرفی دیگر ایشان معتقدند بهداشت و درمان چنان‌که نیاز تن آدمی است، نیاز روان او نیز هست و آیات و روایات برای سلامت روان و آلوده نشدن آن راه‌کارهای بهداشتی ارائه کرده‌اند (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۱۲۹). بنابراین در مکتب اسلام، جسم و روح با یکدیگر تلفیق شده‌اند و فکر و روح سالم را در بدن و جسم سالم می‌توان یافت؛ خدا در سوره یوسف می‌فرماید: (وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَينَاهُ حُكمًا و عِلْمًا) (یوسف: ۲۲)؛ یعنی وقتی حضرت به رشد جسمی و روحی مورد نظر رسید دانش به وی عطا شد. سفارش حضرت یعقوب علیه‌السلام درباره چگونگی ورود فرزندان به مصر نیز بیان‌گر توجه حضرت علیه‌السلام به حفظ جان آن‌ها بود. فرستادن پیراهن حضرت یوسف علیه‌السلام برای حضرت یعقوب علیه‌السلام جهت شفای چشمان ایشان نمونه دیگری از اهمیت به قوای جسمی است.

انسان مسلمان، هم به جسم قوی نیازمند است و هم به روحی قوی؛ جسم قوی برای خدمت به دین و جامعه انسانی و اسلامی و روح قوی برای غلبه بر شیطان و هوای نفسانی و اطاعت از فرامین الهی. از این‌رو، اسلام در کنار توجه به روح آدمی، به آمادگی جسمانی نیز توجه کرده است. بسیاری از تکالیف اجتماعی مانند جهاد، دفاع و حمایت از محرومان و مستضعفان در شکل‌های گوناگون، به نیروی بدنی نیاز دارند.

جدول ۴. مؤلفه‌های تربیتی سوره یوسف علیه‌السلام در ساحت اقتصادی-حرفه‌ای

شواهد (آیه و شماره آیه)	کدهای فرعی	کدهای اصلی
قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِإِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ۵۵	درخواست سمت خزانه‌داری	اهمیت جایگاه اقتصادی
قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ۴۷ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ ۴۸	تولید و کار مضاعف صرفه‌جویی	جهاد اقتصادی

شواهد (آیه و شماره آیه)	کدهای فرعی	کدهای اصلی
	ذخیره‌سازی بذرها پیش‌بینی مشکلات اقتصادی برنامه‌ریزی و تدبیر آینده مدیریت بحران روش نگاهداری و تبدیل مواد غذایی	
أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ۵۹	وفای کیل	عدالت در توزیع
قَالُوا يا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ۸۸	فقر	مذمت فقر

مطابق جدول ۴، از تحلیل آیات، ۴ مؤلفه اصلی از جمله: اهمیت جایگاه اقتصادی، جهاد اقتصادی، عدالت در توزیع و مذمت فقر استخراج شد که دارای ۱۰ مؤلفه فرعی است.

اهمیت جایگاه اقتصاد: سلامت اقتصاد کشور، سبب قوام دین و دنیای مردم است، زیرا وقتی اقتصاد کشور تأمین نباشد، امنیت، سیاست، دین و فرهنگ نیز با دشواری روبه‌رو می‌شوند. آیت‌الله جوادی آملی معتقدند تنگناهای اقتصادی، دین توده مردم را از آنان می‌گیرند و جز اندکی، تاب ندارند که در برابر فقر ایستادگی کنند (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۰). بر این پایه، ایستادگی هر ملت به اقتصاد پویای کشور وابسته است. این نکته اهمیت ورود دین و دین‌داران را در مسائل اقتصادی نشان می‌دهد؛ انسان‌های باتقوا و آگاه به روش‌های دین، در مورد مسائل اقتصادی باید به‌عنوان مسئول انتخاب شوند و کسی‌که می‌تواند تنگناهای جامعه را برطرف کند باید در این راه گام بردارد و خود را بشناساند.

جهاد اقتصادی: آیت‌الله جوادی آملی معتقدند رفاه اقتصادی جامعه در گرو دو عنصر محوری کوشش در تولید و قناعت در مصرف است (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۵۷۷). حضرت یوسف ﷺ در زمان بحران جامعه مصر، طرح جهاد اقتصادی ریخت و با برنامه‌ریزی اقتصادی دقیق، به سازمان‌دهی امور به منظور تأمین منابع اقتصادی در شرایط سخت و خشک‌سالی اقدام کرد و امنیت غذایی، رشد و شکوفایی را برای مردم مصر به ارمغان آورد. آیات ۴۷ تا ۴۹ نشان می‌دهد حضرت یوسف ﷺ یک پیامبر اقتصادی است. راهبرد اقتصادی حضرت برای گذر از تحریم‌های الهی و دوران خشک‌سالی، حمایت از تولید داخلی و درون‌زا (تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا)؛ مصرف کالای داخلی (يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ)؛ اصلاح الگوی مصرف و پرهیز از اسراف (قَلِيلاً مِّمَّا تَأْكُلُونَ)؛ حفظ تولیدات و ذخیره‌سازی مناسب (فَذَرُوهُ فِي سُنبُلِهِ) و کارهای پیوسته کشاورزی و دامداری بود.

عدالت در توزیع: از دیدگاه استاد جوادی آملی یکی از اهداف اقتصادی اسلام، رعایت عدالت در توزیع منابع و درآمد و ثروت است تا از انباشت مال و مصرف بی‌رویه آن جلوگیری شود و همگان از مواهب الهی آن بهره‌مند شوند (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۶۱۸). یکی از شایستگی‌های مدیر در نظام الهی، عدالت‌محوری است که باید بدون توجه به دوستی و دشمنی به وظایف خود در قبال مردم عمل کند. حضرت یوسف ﷺ بدون در نظر گرفتن خطای برادران، آن‌ها را از حق خرید گندم محروم نساخت (یوسف: ۵۹). هم‌چنین برای جلوگیری از اهمال در فروش گندم، مسئولیت مستقیم داد و ستد و توزیع عادلانه ارزاق را برعهده گرفت و سهم هر کس را به میزان کافی و بی‌عیب و کاستی می‌پرداخت و اهل تطفیف نبود.

مذمت فقر: اقتصاد کشور مصر بر کشاورزی و دامداری استوار بود و آب و زمین مناسب داشت و کشوری که از این دو نعمت برخوردار باشد ولی دچار فقر و نیازمند بیگانه شود از رحمت الهی دور

می‌ماند. آیت‌الله جوادی آملی معتقدند انسان بیکار و تنبل از روزی سهمی ندارد؛ برخلاف کارگر و تولید کننده که سائل است؛ و خداوند طبق وعده‌اش تا قیامت روزی هر کسی را که از او روزی بخواهد، می‌دهد (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۱: ۸۸). خدا روزی را از راه غیب به دهان انسان نمی‌گذارد. بنابراین در تربیت از همان اوایل کودکی باید فرزندان را برای کار و تلاش تربیت کرد و با دلسوزی‌های غیرمنطقی موجب تنبلی و کسالت آن‌ها را رقم نزد.

جدول ۵: مؤلفه‌های تربیتی سوره یوسف ﷺ در ساحت زیبایی‌شناسی- هنری

شواهد (آیه و شماره آیه)	کدهای فرعی	کدهای اصلی
إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَک کرِیمٌ ۳۱	درک حس و زیبایی	درک زیبایی‌های خالق
قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّی ۲۳	مجذوب ربوبیت خداوند	
لَوْلَا أَنْ رَأَی بُرْهَانَ رَبِّهِ ۲٤	غرق در جلال و جمال الهی	
قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّی لَأَجِدُ رِیحَ یوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ ۹٤	درک حقایق معنوی	
وَأَوْحَینَا إِلَیهِ ۱۵	الهام خدا مایه آرامش	آرامش روانی
إِنَّا نَرَاک مِنَ الْمُحْسِنِینَ.۳٦ لَا نُضِیعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِینَ ۵٦ فَخُذْ أَحَدَنَا مَکانَهُ إِنَّا نَرَاک مِنَ الْمُحْسِنِینَ ۷۸ فَإِنَّ اللَّهَ لَا یضِیعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِینَ ۹۰	درک صفت احسان	زیبایی کلام و سیرت
وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَی مَا تَصِفُون ۱۸	زیبایی کلام حضرت یعقوب ﷺ	
إِنَّهُ رَبِّی ۵۰/ ۵۳	زیبایی کلام حضرت یوسف ﷺ	
قَالَ إِنِّی لَیحْزُنُنِی أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ ۱۳ وَقَالَ یا أَسَفَی عَلَی یوسُفَ وَابْیضَّتْ عَینَاهُ مِنَ الْحُزْنِ ۸٤	غم و اندوه در فراق یوسف ﷺ	توجه به عواطف
وَقَالَ یا بَنِی لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ ٦۷	عاطفه پدری	

مطابق جدول ۵، از تحلیل آیات، ۴ مؤلفه اصلی از جمله: درک زیبایی‌های خالق، آرامش روانی، زیبایی کلام و سیرت و توجه به عواطف استخراج شد که دارای ۱۰ مؤلفه فرعی است.

درک زیبایی‌های خالق: علامه طباطبایی (ره) معتقدند که خلقت بر مدار حسن است و خداوند هر چه را آفرید، نیکو و به زیباترین صورت خلق کرده‌است. از این‌رو انسان موحد و اهل محبت همواره با دعای «اَللّهُمَّ اِنّی اَسْئَلُکَ مِنْ جَمالِکَ بِاَجْمَلِهِ وَکُلُّ جَمالِکَ جَمیلٌ»(سیدبن طاووس، ۱۴۰۰: ج ۱: ص ۷۷)، از خداوند جمالش را طلب می‌کند. فردی که محبت خدا در دل او جای دارد، هر چیزی را نشانه صفات جمال و جلال او می‌داند و در نگاهش همه پدیده‌های هستی با حسن خود، زیبایی جمال نامتناهی خداوند را جلوه‌گر می‌سازند. با چنین نگاهی به هستی، مجذوب عظمت خالق شده و هر چیز دیگری، حتی خودش را از یاد می‌برد (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۰: ۳۷۲). چنان‌که نخستین واکنش یوسف ﷺ در پاسخ به درخواست نامشروع زلیخا، پناهنده شدن به دژ حصین توحید بود (یوسف: ۲۳). بنابراین در تربیت باید علاوه‌بر هدایت متربیان به درک زیبایی‌های ظاهری، آنان را به درک زیبایی‌های معنوی سوق داد.

آرامش روانی: محبت به خداوند در دل محبان نوری می‌شود که راه برایشان روشن می‌شود. اینان سراسر جهان آفرینش را زیبا می‌بینند و همواره غرق در سرور و امنیت هستند. محبت به خداوند و آرامشی‌که از آن به‌دست می‌آورند به حدی است که در مقابل فجیع‌ترین جنایاتی که در حقشان می‌شود، فریاد «ما رأیت إلا جمیلا» سر می‌دهند (سیدبن طاووس،۱۳۹۰: ۱۶۰). هنگامی که برادران یوسف ﷺ او

را به چاه افکندند خدای سبحان می‌فرماید «ما به وی آرامش دادیم»(یوسف:۱۵)، به‌همین دلیل داخل چاه بدون اضطراب و وحشت، برادرانش را نصیحت و وصیت کرد و در همه حال احساس امنیت داشت که این نشانه سکینه بر دل اوست (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۰: ۲۱۸).

زیبایی کلام و سیرت: وصف ویژه یوسف ﷺ احسان است (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۱: ۲۵۸). خداوند متعال در این سوره چند بار از یوسف ﷺ از زبان خود و دیگران به وصف «محسن» یاد کرده‌است: در جایی‌که از دادن حکم و علم به او یاد می‌کند (یوسف: ۲۲)؛ در زندان از زبان دو زندانی (یوسف: ۳۶)؛ آن زمان که از عزیزی مصرش یاد می‌کند: (لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ)(یوسف: ۵۶)؛ از زبان برادرانش (یوسف: ۷۸)؛ و از زبان خودش در دیدار دوباره برادران (یوسف: ۹۰) (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۰: ۲۴۱).

دعای حضرت یعقوب علیه‌السلام (وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ)(یوسف: ۱۸) نشانه زیبایی کلام و ادب توحیدی اوست که خود را ندید و نگفت «استعنت بک»، بلکه عرض کرد: (وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ). هم‌چنین یوسف ﷺ در پاسخ صحنه‌آرایی زلیخا به دژ توحید پناهنده شد و در آن لحظه خود را ندید و نگفت «أعوذبالله»، چون اگر چنین می‌گفت برای خود نیز حول و قوه‌ای در نظر گرفته‌بود، در حالی‌که خود را مربوب خدا می‌دانست و فرمود: «إِنَّهُ رَبِّي» که به ربوبیت خدا و تأکید بر ذلت و حاجتش اشاره دارد (یوسف: ۵۰، ۵۳).

توجه به عواطف: آیت‌الله جوادی آملی معتقدند انسان باید قلبی عطوف داشته باشد و در تحریک احساسات، متأثر شود و اشک بریزد. عاطفه در پرتو صبر جمیل، افراط و تفریط ندارد و گریه در این حال، بر اثر عاطفه قلبی است؛ نه شکایت به خداوند (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۰: ۲۴۱). پاسخ حضرت یعقوب ﷺ به درخواست فرزندان برای بردن یوسف ﷺ به صحرا نشان از عاطفه و مهربانی فراوان ایشان است: (قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ)(یوسف:۱۳). ایشان در فراق فرزند به‌عنوان انسان با کرامت و شایسته کرامت که مورد اهانت قرار می‌گیرد؛ چنان تأسف خورد و گریست که بینایی دو چشمش آسیب دید (یوسف: ۸۴). غمناکی حضرت در فراق فرزندی ملکوتی امری طبیعی است، این اشک و آه نه‌تنها مذموم نیست؛ بلکه ستوده و پسندیده است، زیرا اشک ریختن در امر معنوی است (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۰: ۲۴۳).

جدول ۶: مؤلفه‌های تربیتی سوره یوسف ﷺ در ساحت تربیت علمی- فناورانه

شواهد (آیه و شماره آیه)	کدهای فرعی	کدهای اصلی
أَفَلَمْ يسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كيفَ كانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ..... ۱۹	توانایی شناخت و علم‌آموزی دعوت به تفکر	معرفت‌شناسی
قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ ۱۰۸	دعوت به بصیرت	بصیرت
إِنَّهُ رَبِّي ۲۳، ۳۳، ۳۷، ۵۰، ۵۳، ۵۸، ۹۸، ۱۰۰، ۱۰۱	خشیت الهی و اقرار به وحدانیت	علم نافع
آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۲۲	مقام حکمت و دانش	
أَأَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۳۹	خیرخواهی و احساس مسئولیت	
قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ۵۵	اصلاح شرایط	

شواهد (آیه و شماره آیه)	کدهای فرعی	کدهای اصلی
لَقَدْ كانَ فِي يوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آياتٌ لِلسَّائِلِينَ ۷	عبرت و حکمت	عبرت‌آموزی
أَفَلَمْ يسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كيفَ كانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۱۰۹ لَقَدْ كانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ	عبرت از پیشینیان	
وَقَالَ يا بَنِي لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيهِ فَلْيَتَوَكَلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ٦٧	توجه به اسباب ظاهری و امور باطنی	تعادل در توجه به علم و توکل
إِنَّ رَبَّک عَلِيمٌ حَكِيمٌ ٦ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ۱۰۰/۸۳	علیم بودن خداوند	علم به علیم بودن خداوند

مطابق جدول ۶، از تحلیل آیات، ۶ مؤلفه اصلی از جمله: معرفت‌شناسی، بصیرت، علم نافع، عبرت‌آموزی، تعادل در توجه به علم و توکل و اعتقاد به علیم بودن خداوند استخراج شد که دارای ۱۱ مؤلفه فرعی است.

معرفت‌شناسی: علامه جوادی آملی معتقدند اولین گام برای سالکی که در مسیر عنداللهی شدن است، شناخت و معرفت است (جوادی آملی، ۱۳۹۴: ۳۸). هیچ حرکتی نیست جز این‌که انسان در آن به معرفت و شناخت نیازمند است. براین اساس انسان در مسیر قرب خداوند باید به اموری معرفت پیدا کند: اول: معرفت خدای سبحان؛ دوم: شناخت مقصد و هدف؛ سوم: شناخت راه رسیدن به هدف؛ چهارم: خویشتن‌شناسی و پنجم شناخت ابزار و وسایل پیمودن راه (جوادی آملی، ۱۳۹۴: ۳۹). از آن‌جا که قرآن کتاب هدایت و راهنمایی است؛ آیات زیادی در قرآن بر کسب علم و معرفت تأکید کرده‌است. در آیه ۱۰۹ سوره یوسف علیه‌السلام آمده‌است: (أَفَلَمْ يسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كيفَ كانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ) یعنی براساس معارف قرآنی هر فرد باید همواره در علم، تدبر و ژرف‌نگر باشد زیرا تا مسئله معرفت حل نشود، شناخت خود و جهان هستی ممکن نیست. همان‌طور که حقیقت یکتا و یگانه ذات اقدس الهی در قلمرو هستی مبدأ آغازین هر موجود و منتهای پایانی آن است: (هوالاول و الآخر)(حدید: ۳) حضرت یوسف علیه‌السلام نیز پس از شناخت خدا و تزکیه نفس و صبر بر بلایا و آزمون‌های الهی، ابواب حکمت و علم به رویش گشوده شد. پس در تربیت شناخت خداوند باید سرلوحه معرفت‌شناسی باشد.

بصیرت: از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی منظور از بصیرت فقط دانا بودن نیست بلکه علم همراه با روشن ضمیری و خداترسی است (فاطر: ۲۸) وگرنه دانشمندی که مخاطب باشد بصیر نیست. علم با عمل، بصیرت‌آور است و این عالم می‌تواند مردم را راهنمایی و به خدا دعوت کند. بصیرت واقعی بینش درونی است که با طهارت باطنی و تقوا پدیدار می‌شود نه با علوم حوزوی صرف و دانشگاهی محض. راه حصول بصیرت دینی تحقیق و تقلید هوشمندانه است. کسی که این دو را ندارد کور است (جوادآملی، ۱۴۰۱: ج ۴۱: ۴۷۴).

علم نافع: از نظر آیت‌الله جوادی آملی دانش در یک تقسیم به دو بخش نافع و غیرنافع تقسیم می‌شود. علم نافع، دانشی هویت‌ساز است و علم غیر نافع، دانش هویت برانداز (جوادی آملی، ۱۳۸۸: ۱۰). در نگرش اسلامی، علمی ارزشمند است که موجب تواضع و خشیت عالم شود. از میان بندگان خدا تنها عالمان‌اند که از خدا می‌هراسند و در برابر او خشوع می‌کنند (فتال نیشابوری، ۱۳۹۴: ۱۲). هم‌چنان‌که

واژه «ربی» ده مرتبه[1] بر زبان حضرت یوسف علیه‌السلام جاری شد که نشان از خشیت و تواضع وی نسبت به پروردگارش است.

بهترین علم، دانشی است که به شناخت خود، اصلاح خویش و سعادت خود و جامعه بینجامد (تمیمی‌آمدی، ۱۳۹۵:۴۱). حضرت یوسف علیه‌السلام با به‌کارگیری علم و حکمتی که خداوند به وی عطا فرمود، توانست در مواجهه با درخواست نامشروع زلیخا و دیدار دوباره برادران، بهترین عمل را انجام دهد. هم‌چنین با مدیریت و رهبری فکری، با در اختیار گرفتن سمت خزانه‌داری مصر، مملکت مصر را از خشک‌سالی نجات داد و موجب رهایی ملتی از بحران قحطی شد (یوسف: ۵۵).

عبرت‌آموزی: از نظر آیت‌الله جوادی آملی عبرت به‌معنای عبور از نقص به کمال، از جهل علمی به علم و از جهالت عملی به عقل است (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۱: ۵۲۴). هم‌چنین یکی از منابع معرفت‌شناسی، تاریخ است. خداوند در آغاز سوره یوسف علیه‌السلام به آیت بودن داستان حضرت و برادرانش اشاره می‌کند: (لَقَدْ کانَ فِی یوسُفَ وَ إِخْوَتِهِ آیاتٌ لِلسّائِلِینَ) (یوسف: ۷). آیت‌الله مکارم شیرازی در این خصوص می‌نویسد: در سرگذشت یوسف علیه‌السلام، برادرانش، انبیاء، رسولان گذشته، اقوام مؤمن و بی‌ایمان، درس‌های بزرگ عبرت برای همه اندیشمندان است (یوسف: ۱۰۹ و ۱۱۱). این آیات هم ابزار شناخت و هم منبع شناخت را به انسان می‌آموزد (مکارم شیرازی، ۱۳۹۶، ج ۱۰: ۱۰۰)، اگر انسان در آیات قرآن و سرنوشت پیشینیان تأمل کند و از جهل علمی و جهالت عملی رهایی یابد و به دانش و بینش برسد، اهل عبرت است.

تعادل در توجه به علم و توکل: براساس آیه ۶۷ سوره یوسف (وَمَا أُغْنِی عَنْکمْ مِنَ اللّهِ مِنْ شَیءٍ إِنِ الْحُکمُ إِلّا لِلّهِ عَلَیهِ تَوَکلْتُ وَعَلَیهِ فَلْیتَوَکلِ الْمُتَوَکلُونَ)، آیت‌الله جوادی آملی معتقدند هم باید اسباب ظاهری و علم را رعایت کرد و از آن کمک گرفت و خود را در معرض خطر قرار نداد؛ هم به امور باطنی توجه داشت و از توکل و توسل غفلت نکرد و کار را به خدای دانای حکیم سپرد؛ زیرا آگاهی انسان ناچیز است و راز بسیاری از امور را نمی‌داند. چنان‌که حضرت یعقوب علیه‌السلام در توصیه به فرزندانش برای ورود به شهر مصر هم اسباب ظاهری و هم توکل بر خدا را گوش‌زد می‌کند و علم و توکل را جمع می‌کند (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۱: ۱۷۰).

اعتقاد به علیم بودن خداوند: از دیدگاه علامه، علیم در صفات الهی به معنای این است که علم او عین ذات اوست (جوادی آملی، ۱۴۰۱: ج ۴۱: ۱۹۷). اسم «علیم» چندبار در کلام حضرت یعقوب و یوسف ۸ یاد شده‌است (یوسف: ۶، ۸۳، ۱۰۰). این بیانگر اعتقاد ایشان به علم و حکمت خداوند است یعنی خدا از همه رخدادها آگاه است و حکیمانه کارها را تدبیر می‌کند و هیچ عالمی بالاتر از خداوند نیست.

---

۱. یوسف: ۲۳، ۳۳، ۳۷، ۵۰، ۵۳، ۵۸، ۹۸، ۱۰۰، ۱۰۱

شکل ۱: مؤلفه‌های تربیتی سوره یوسف علیه‌السلام در ساحت‌های شش‌گانه تربیت

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف واکاوی آموزه‌های تربیتی سوره یوسف علیه‌السلام بر اساس دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی در ساحت‌های شش‌گانه تربیت انجام شده‌است. نتایج این پژوهش در ساحت اعتقادی، عبادی و اخلاقی، به استخراج ۵ مؤلفه اصلی از جمله ادب توحیدی، نبوت، معادباوری، فضایل اخلاقی و درک رذایل اخلاقی و ۳۰ مؤلفه فرعی انجامید. هم‌چنین ۴ مؤلفه اصلی در ساحت اجتماعی– سیاسی از جمله ارتباط با خانواده، اخلاق اجتماعی، اعمال مدیریت صحیح، و خیرخواهی و حل مشکلات جامعه و ۲۷ مؤلفه فرعی شناسایی شد. در ساحت زیستی – بدنی، ۲ مؤلفه اصلی توجه به تفریحات سالم، مراقبت روحی و جسمی و ۳ مؤلفه فرعی و در ساحت اقتصادی- حرفه‌ای، ۴ مؤلفه اصلی اهمیت جایگاه اقتصادی، جهاد اقتصادی، عدالت در توزیع و مذمت فقر و ۱۰ مؤلفه فرعی استخراج شد. در ساحت زیبایی‌شناسی- هنری ۴ مؤلفه اصلی از جمله: درک زیبایی‌های خالق، آرامش روانی، زیبایی کلام و سیرت و توجه به عواطف و ۱۰ مؤلفه فرعی و در ساحت علمی- فناورانه نیز ۶ مؤلفه اصلی معرفت‌شناسی، بصیرت، علم نافع، عبرت‌آموزی، تعادل در توجه به علم و توکل و اعتقاد به علیم بودن خداوند و ۱۱ مؤلفه فرعی شناسایی شد.

یافته‌های پژوهش حاضر با برخی از نتایج پژوهش‌های پیشین هم‌سو است، از جمله با نتایج پژوهش عزیزی و شجاعی (۱۴۰۱) در مؤلفه‌های ایمان به یاری خداوند در سختی‌ها، گذشت و بخشش، امیدواری، توکل برخدا. هم‌چنین با نتایج صدری‌فر (۱۳۹۹) که نشان داد یوسف علیه‌السلام با صبر از آزمون الهی سربلند بیرون آمد. نتایج پژوهش حاضر مطابق با یافته‌های پژوهش صفری با همکاران (۱۳۹۹) در مؤلفه‌های معرفت‌افزایی، اعطای دانش و حکمت، می‌باشد. هم‌چنین یافته‌های پژوهش در آموزه‌های مدیریت صحیح، عفو و گذشت، توکل و صبر با یافته‌های پژوهش ماهروزاده (۱۳۸۹) هم‌خوانی دارد.

اعتقاد توحیدی و اخلاق از عناصر اصلی مدینه فاضله و حکومت دینی هستند که نمونه آن در صدر اسلام به رهبری پیامبر و نمونه کاملش در زمان ظهور امام عصر شکل می‌گیرد. مدینه فاضله با انسان‌هایی شکل می‌گیرد که مانند یوسف علیه‌السلام از شجاعت اخلاق، شهود اعتقادی برخوردار باشند. براین اساس تنها راه اداره صحیح جامعه، تقویت باور اعتقادی بر اساس تربیت اسلامی یعنی مبتنی بر توحید و نفی شرک است. داستان حضرت یوسف علیه‌السلام نشانه‌هایی برای مشتاقان ورود به وادی معارف الهی است، نشانه‌هایی که به توحید و ولایت خاص خدای سبحان بر بندگان مخلص ره می‌نمایند و ثابت می‌کنند که اسباب عزت و ذلت به‌دست خدایند و او می‌تواند هر یک را به جای دیگری به‌کار گیرد. هم‌چنین هشدار و راهنمایی برای انسان است که مراقب خود باشد و خود را از ابتلا به مغالطه در هویت آزاد کند و مراقب وسوسه‌های شیطان باشد تا درون جانش راه نیابد و او را از خودش تهی نکند و هویتش را برندارد.
مؤلفه‌های اصلی در ساحت اجتماعی و سیاسی؛ تلاش برای هدایت دیگران، حل مشکلات جامعه و اعمال مدیریت صحیح است. همان‌گونه که حضرت یوسف علیه‌السلام بر پایه دو اصل تعهد و تخصص احساس مسئولیت کرد و بحران اقتصادی کشور را مدیریت نمود، در جامعه کنونی نیز حفظ نظام دینی و صیانت امت و مملکت مهم‌ترین وظیفه الهی است و هر کسی‌که می‌تواند تنگناهای جامعه را برطرف کند، باید در این راه گام بردارد و خود را بشناساند. در ساحت زیستی و بدنی؛ استفاده از تفریحات سالم و مراقبت روحی و جسمی مهم است؛ افراد سالم در یک جامعه سرمایهٔ انسانی آن جامعه به‌حساب می‌آیند و در رشد و بقا جامعه تأثیر زیادی دارند. تربیت در این ساحت موجب می‌شود فرد درک درستی از ویژگی‌های زیستی خود داشته نسبت به نیازهای جسمی و روانی خویش، تقویت قوای جسمی و روانی براساس نظام معیار اسلامی پاسخ‌گو باشد و تلاش پیوسته در حفاظت از محیط زیست داشته باشد. پس بایستی شناخت در حوزه‌هایی مانند سلامت جسمی، سلامت روانی و عقلی، اعتمادبه نفس، شادابی در تربیت مورد توجه قرار گیرد.

در ساحت اقتصادی؛ اهمیت جایگاه اقتصادی، جهاد اقتصادی، عدالت و مذمت فقر، در سوره یوسف علیه‌السلام به چشم می‌خورد. حضرت یوسف علیه‌السلام با شناخت مشکلات اقتصادی آن زمان با مدیریت صحیح و جهاد اقتصادی و رعایت احکام و قوانین اقتصادی از جمله عدالت در توزیع به وضع نابه‌سامان کشور مصر سامان می‌بخشد و امنیت و آرامش آن را حفظ می‌کند. فرد تربیت‌یافته در این ساحت تدبیر معاش دارد و مسائل اقتصادی کشور خود را درک کرده و با تلاش اقتصادی، کارآفرینی، جهت حفظ و توسعه ثروت و بسط عدالت اقتصادی موجب رشد و شکوفایی کشور و عبور از بحران می‌شود. در ساحت زیبایی‌شناختی و هنری؛ مؤلفه‌های درک زیبایی‌های خالق، آرامش روانی، زیبایی کلام و سیرت، توجه به عواطف مورد توجه قرار گرفت. در سراسر سوره یوسف علیه‌السلام درک زیبایی خالق و آرامش روانی نشأت گرفته از آن و توکل بر خدا موج می‌زند. انسان تربیت‌یافته در مکتب اسلام هم‌چون حضرت یوسف علیه‌السلام، سراسر جهان را آیات الهی می‌داند و با درک معنای پدیده‌های طبیعت، می‌تواند به درک کلی از جهان هستی، زیبایی‌های جهان آفرینش و زیبایی خالق دست یابد و در نتیجه به آرامش روانی و اخلاق اجتماعی و ارزش‌مداری برسد. در ساحت علمی و فناورانه؛ معرفت‌شناسی، بصیرت، علم نافع، عبرت‌آموزی، تعادل در توجه به علم و توکل، اعتقاد به علیم بودن خداوند مورد توجه است. تمام موفقیت‌های حضرت یوسف علیه‌السلام و «مکین امین» شدن وی به‌دلیل به‌کارگیری علم و حکمتی بود که خداوند به وی عطا فرمود. به‌طور کلی داستان

حضرت یوسف علیه‌السلام برای کسی که بخواهد به کمال حقیقی دست یابد و جزء مخلصین باشد بهترین درس است.

براساس یافته‌های پژوهش، در راستای تربیت متعادل و یکپارچه متربیان پیشنهاد می‌شود در برنامه تربیت رسمی کشور به تمامی ساحت‌های تربیتی احصاء شده از آیات قرآن توجه شود. از سویی دیگر از آن‌جا که نتایج نشان داد دست‌یابی به مراتب کمال و تربیت در گرو خداشناسی و توحیدمحوری است پیشنهاد می‌شود به‌دلیل سهولت و ماندگاری آموزش در سنین پایین‌تر، ساحت اعتقادی، عبادی و اخلاقی در مرکز توجه قرار گیرد. با توجه به نقش ارتباط مؤثر برای اعتماد متربی به مربی، پیشنهاد می‌شود دوره‌هایی با این عنوان برای مربیان برگزار شود. با توجه به اهمیت نقش مدیریت صحیح در زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی پیشنهاد می‌شود در برنامه درسی کشور مؤلفه‌های اساسی مدیریت صحیح از جمله امید، تعهد، مسئولیت‌پذیری، شایسته‌سالاری و آینده‌نگری مورد توجه قرار گیرد. از جمله محدودیت‌های این پژوهش، محدود کردن موضوع به سوره یوسف علیه‌السلام و دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی است، از این‌رو پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های بعدی واکاوی آموزه‌های تربیتی در ساحت‌های شش‌گانه تربیت در سیره سایر انبیاء در قرآن کریم و از دیدگاه دیگر مفسران قرآن بررسی شود.

تشکر و قدردانی

بدین‌وسیله از تمامی متخصصان و خبرگان و ارزیابان که در اجرا و بهبود پژوهش همکاری داشتند، تشکر می‌نماییم.

منابع

قرآن کریم

ایمان، محمدتقی، و نوشادی، محمودرضا (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کیفی. *عیار پژوهش در علوم انسانی*. ۳ (۲)، ۱۵-۴۴.

انصاری، عبدالله‌بن‌محمد (۱۴۰۰). *منازل السائرین*. ترجمه پرویز عباسی داکانی. تهران: انتشارات علم.

پایی، سمیه، هاشمی، سیدجلال، ولوی، پروانه، و صفایی‌مقدم، مسعود (۱۴۰۱). الگوی مفهومی تغییر درونی مطلوب بر پایه قرآن کریم: استنتاج اصول تربیتی. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*.۷(۲)، ۷-۳۱. http://dx.doi.org/۱۰,۵۲۵۴۷/qaiie.۷,۲,۷

تمیمی‌آمدی، عبدالواحدبن‌محمد(۱۳۹۵). غررالحکم و دررالکلم. قم: *موسسه فرهنگی دارالحدیث*.

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۸). علم نافع و هویت ساز. *دوفصلنامه علمی پژوهشی حکمت اسرا*، ۱(۱)، ۹-۲۸. https://hikmat.isramags.ir/article_۶۶۴۸.html

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹). جامعه در قرآن. قم: *اسراء*.

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۱). مفاتیح الحیاه. قم: *اسراء*.

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۴). دانش و روش بندگی. قم: *اسراء*.

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۴). معاد در قرآن. قم: *اسراء*.

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۸). حماسه و عرفان. قم: *اسراء*.

جوادی آملی، عبدالله (۱۴۰۰). مراحل اخلاق در قرآن. قم: *اسراء*.

جوادی آملی، عبدالله (۱۴۰۱). تسنیم. قم: *اسراء*.

داودی، محمد، و فاضلی دهکردی، مهدی (۱۳۹۴). بررسی اهداف تربیت سیاسی در قرآن: با تأکید بر مبانی و اصول تربیتی. *آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث*. (۱)۲، ۱۹-۴۰. https://doi.org/۱۰,۲۲۰۳۴/iued.۲۰۱۶,۱۸۱۱۳

رضی، محمدبن‌حسین (۱۳۸۷). نهج‌البلاغه. ترجمه محمد دشتی. قم: *الهادی*.

سیدبن‌طاووس، علی‌بن‌موسی (۱۳۹۰). لهوف. قم: *اصباح*.

سیدبن‌طاووس، علی‌بن‌موسی (۱۴۰۰). اقبال الاعمال. قم: *سماء قلم*.

شکوهی، غلامحسین (۱۴۰۰). *مبانی و اصول آموزش و پرورش*. مشهد: به‌نشر.

صدری‌فر، نبی‌اله (۱۳۹۹). تحلیل راهبرد صبر در زندگی یوسف. *تفسیرپژوهی*. ۷ (۱۳)، ۱۰۹-۱۳۳. http://quran.azaruniv.ac.ir/article_۱۴۲۰۲.html?lang=fa

صدوق، محمدبن‌علی (۱۳۹۰). امالی شیخ صدوق. ترجمه محمدباقر کمره‌ای. تهران: *کتابچی*.

صفری، علی آقا، رضایی، محمد مهدی، و امیری (محمدزاده)، محمد (۱۳۹۹). تحلیل شیوه‌های تربیت عقلانی حضرت یوسف (ع) از منظر قرآن. مطالعات قرآن و علوم، ۴(۸)، ۵۲-۹۰. http://qh.journals.miu.ac.ir/article_۵۸۱۰.html

طهماسب‌زاده شیخلار، داود، فتاحی، مریم، و ایمان‌زاده، علی (۱۴۰۱). شناسایی مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در قرآن کریم و میزان انعکاس آن در اسناد بالادستی. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*. ۷ (۱)، ۹۱-۱۲۲. http://dx.doi.org/۱۰,۵۲۵۴۷/qaiie.۷,۱,۹۱

عزیزی، مرتضی، و شجاعی، محمدصادق (۱۴۰۱). الگوی مفهومی مثبت اندیشی در سوره یوسف (ع). تفسیر و علوم قرآنی حکمت بالغه. ۲ (۱)، ۷-۳۱. https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/۲۰۲۵۲۵۰

فتال نیشابوری، محمدبن‌احمد (۱۳۹۴). روضه الواعظین و بصره المتعظین. قم: *نگاران قلم*.

فردوسی، آمنه، و ارزانی، حبیب‌رضا (۱۳۹۸). آسیب‌شناسی صفات اخلاقی نکوهیده در داستان قرآنی حضرت یوسف (ع). مطالعات *اخلاق کاربردی*. ۹ (۳۳)، ۶۹- ۹۳. https://www.doi.org/۱۰,۲۲۰۸۱/jare.۲۰۱۹,۵۴۷۰۹,۱۴۱۷

فرهادیان، فاطمه (۱۴۰۱). واکاوی روش‌های تربیتی بر مبنای سوره یوسف (ع). *تحقیقات کاربردی در حوزه قرآن و حدیث*. ۲(۶)، ۵۴-۷۸. https://www.doi.org/۱۰۲۲۰۶۴/arq.۲۰۲۲,۳۴۷۱۱۸,۱۰۹۸

قرائتی، محسن (۱۳۹۷). تفسیر نور. تهران: *مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن*.

کلینی، محمدبن‌یعقوب (۱۴۰۰). اصول کافی. قم: *اسوه*.

گودرزی، اکرم، دیالمه، نیکو، و احمدی زمانی، زهرا (۱۳۹۸). تبیین عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان بر اساس رساله حقوق امام سجاد علیه‌السلام با تأکید بر نقش مدرسه. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*.۴ (۲)، ۶۵-۹۸. http://dx.doi.org/۱۰,۲۹۲۵۲/qaiie.۴,۲,۶۵

ماهروزاده، طاهره (۱۳۸۹). پیام‌ها و آموزه‌های تربیتی سوره یوسف (ع). *زنان و خانواده*. ۳ (۷)، ۱۷۹- ۲۰۹.

مبانی نظری سند تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰). تهران: *دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش*.

مسعودیان، پریسا، و بهشتی، سعید (۱۳۹۱). بررسی اهداف و اصول و روش‌های تربیت سیاسی بر مبنای نهج‌البلاغه. *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*. ۲۰ (۱۷)، ۷- ۲۵. https://iej.ihu.ac.ir/article_۲۰۰۸۳۴.html

مکارم‌شیرازی، ناصر (۱۳۹۶). تفسیر نمونه. تهران: *دارالکتاب الاسلامیه*.

موسوی، سیدنقی (۱۴۰۲). برگزاری نماز جماعت در مدارس از منظر فقه تربیتی. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*. ۸(۱)، ۱۲۹-۱۵۵. http://dx.doi.org/۱۰,۵۲۵۴۷/qaiie.۸,۱,۱۲۹

میرجلیلی، علی محمّد، شریفی، محمّد، صادقیان، احمد، و مصدّق، بی‌بی رقیّه (۱۳۹۴). عواطف مثبت، آثار و راهکارهای تقویت آن در سورهٔ یوسف (ع). *پژوهشنامه معارف قرآنی*، ۶(۲۱)، ۱۱۹-۱۴۱. https://doi.org/۱۰,۲۲۰۵۴/rjqk.۲۰۱۵,۳۷۲۷

یوسف‌زاده چوسری، محمدرضا، و شاه‌مرادی، مرتضی (۱۳۹۹). ارائه مدل برنامه‌درسی تربیت‌سیاسی براساس ساحت تربیت اجتماعی- سیاسی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش برای دانش‌آموزان دوره متوسطه اول. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*. ۵ (۱)، ۱۷۳- ۲۰۶. http://dx.doi.org/۱۰,۲۹۲۵۲/qaiie.۵,۱,۱۷۳

References

Davodi, M., & Fazeli dehcordi, M. (۲۰۱٦). On the investigation of political education goals in Quran, with an emphasis on the educational principles. *Educational Doctrines in Quran and Hadith*, ۱(۲), ۱۹-٤۰. https://iued.ilam.ac.ir/article_۱۸۱۱۳.html?lang=en[In Persian].

Farhadian, F. (۲۰۱۹). The Pathology of Vicious traits in the Qur'anic Story of Prophet Yusuf (AS). *Quarterly Scientific Journal of Applied Ethics Studies*, ۱۵(۳۳), ٦۹-۹۳. https://doi.org/۱۰,۲۲۰۸۱/jare.۲۰۱۹,٥٤۷۰۹,۱٤۱۷[In Persian].

Ferdowsi, A., & Arzani, H. (۲۰۱۹). The Pathology of Vicious traits in the Qur'anic Story of Prophet Yusuf (AS). *Quarterly Scientific Journal of Applied Ethics Studies*, ۱۵(۳۳), ٦۹-۹۳. https://doi.org/۱۰,۲۲۰۸۱/jare.۲۰۱۹,٥٤۷۰۹,۱٤۱۷[In Persian].

Goodarzi, A., Dialemah, N., & Ahmadi Zamani, Z. (۲۰۱۹). An Explanation of Factors Influencing Students' Responsibility Based on the Rights Treatise of Imam Sajjad (PBUH), with an Emphasis on the Role of School. *qaiie*. ٤(۲), ٦٥-۹۸. http://dx.doi.org/۱۰,۲۹۲٥۲/qaiie.٤,۲,٦٥[In Persian].

Iman, M., & Noshadi, M. (۲۰۱۰). Qualitative content analysis. The quality of research in humanities. ۳(۲), ۱٥-٤٤. [In Persian].

Jawadi Amuli, A. (۲۰۰۹). Useful and identity-making knowledge. *Isra Hikmat*, ۱(۱), ۹-۲۸. https://hikmat.isramags.ir/article_٦٦٤۸.html?lang=en [In Persian].

Mirjalili, A., Sharifi, M., Sadeghian, A., & Mosadegh, B. R. (۲۰۱٥). Positive Emotions, Effects and Ways to Strengthen it in Surah Yusuf. *Quranic Knowledge Research*, ٦(۲۱), ۱۱۹-۱٤۱. https://doi.org/۱۰,۲۲۰٥٤/rjqk.۲۰۱٥,۳۷۲۷[In Persian].

Mousavi, S. (۲۰۲۳). Holding congregational prayers in schools from the perspective of educational jurisprudence. *qaiie*. ۸(۱), ۱۲۹-۱٥٥.https://doi.org/۱۰,٥۲٥٤۷/qaiie.۸,۱,۱۲۹[In Persian].

Papi, S., Hashemi, S., valavi, P., & Safaeimoghaddam, M. (۲۰۲۲). Conceptual model of desirable internal change based on the Holy Quran: inference of educational principles Abstract. *qaiie*. ۷(۲), ۷-۳۱. http://dx.doi.org/۱۰,٥۲٥٤۷/qaiie.۷,۲,۷[In Persian].

Sadrifar, N. (۲۰۲۰). Analyzing the strategy of patience in Yusuf's life. *Biannual Journal of research in the interpretation of Quran*, ۱(۱۳), ۱۳۳-۱۰۹. http://quran.azaruniv.ac.ir/article_۱٤۲۰۲.html?lang=en[In Persian].

Safari, A., Rezaei, M.M., & Amiri, M. (۲۰۱۹). Analyzing the ways of intellectual education of Hazrat Yusuf (pbuh) from the perspective of the Qur'an. *Quran and Science Studies*, ٤(۸), ٥۲-۹۰. http://qh.journals.miu.ac.ir/article_٥۸۱۰.html[In Persian].

Tahmasebzadeh, sheikhlar., Fattahi markid, M., & Imanzadeh, A. (۲۰۲۲). Identifying the Components of Economic Education in the Holy Quran and the Extent of its Reflection in Superior Documents. *qaiie*. ۷(۱), ۹۱-۱۲۲.https://doi.org/۱۰,٥۲٥٤۷/qaiie.۷,۱,۹۱[In Persian].

Yousefzadeh, M., & Shahmoradi, M. (۲۰۲۰). Developing A Political education Curriculum Model based on the social-political education dimension of Fundamental Transformation Document of Education For Iranian Junior High School students. *qaiie*. ٥(۱), ۱۷۳-۲۰٦. https://doi.org/۱۰,۲۹۲٥۲/qaiie.٥,۱,۱۷۳[In Persian].